

Омельковець, Руслана і Свірса, Діана. «Лексичні одиниці мікросистеми «рослини» у фольклорних текстах із Західного Полісся». *Лінгвостилістичні студії*, вип. 19, 2023, с. 50–9.
Omelkovets, Ruslana and Svirsa, Diana. "Lexical Units of the "Plants" Microsystem in Folklore Texts from Western Polissia." *Linguostylistic Studies*, iss. 19, 2023, pp. 50–9.

УДК 811.161.2'373.2:581.9]+821.161.2(477.82)'06.08

<https://doi.org/10.29038/2413-0923-2023-19-50-59>

ЛЕКСИЧНІ ОДИНИЦІ МІКРОСИСТЕМИ «РОСЛИНИ» У ФОЛЬКЛОРНИХ ТЕКСТАХ ІЗ ЗАХІДНОГО ПОЛІССЯ

Руслана Омельковець

Волинський національний університет імені Лесі Українки,
Луцьк, Україна

Діана Свірса

Волинський національний університет імені Лесі Українки,
Луцьк, Україна

Стаття присвячена дослідженню лексичного складу говірок (лексико-семантична група ботанічної лексики), що становить особливий інтерес, адже саме в лексиці знаходять своє відображення різноманітні зміни в мовленні носіїв діалектів. Досліджено народнотворчу мотивацію назв рослин та їх семантичні особливості у фольклорних текстах із деяких населених пунктів Волинської та Рівненської областей. З'ясовано, що у фольклорі фітономени сприймаються як терміни, які відображають ставлення народу до рослинного світу, і, на відміну від деяких лексичних груп, ці назви не є випадковими. Фактичний матеріал підтверджує думку про те, що фольклор є важливою базою для створення народних назв рослин, а зафіксовані у фольклорних текстах фітономени відображають специфіку лексичної системи західнополіських говірок. Встановлено, що в основі мотивації значної частини зафіксованої ботанічної лексики лежать легенди та перекази цього краю.

Ключові слова: флорономени, західнополіські говірки, мотиваційні ознаки, номінативна варіативність.

LEXICAL UNITS OF THE "PLANTS" MICROSYSTEM IN FOLKLORE TEXTS FROM WESTERN POLISSIA

Ruslana Omelkovets

Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, Ukraine

Diana Svirsa

Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, Ukraine

In linguistics, lexical semantics is one of the fundamental fields of study. The article highlights the issue of folkloristics in the context of lexical semantics, which is always relevant for studies. Studying the language of folklore is essential for understanding the traditional

culture of the people and preserving the values of the nation embedded in rites, beliefs, and mythological images.

Linguistic studies of the motivational productivity of lexical groups or semantic fields are closely related to texts (folklore, folk poetry, spell texts). Lexical units of "plants" microsystem in folklore texts from western Polissia are of great linguistic importance in this context.

The internal form of many plants' names can be traced quite clearly, as we can see when elucidating the motivation of such phytonyms as *maivka*, *molodylnyk*, *nekhvoroshch*, *vinychchia*, *serporiznyk*, *durmanyk*, *zaiacha kapusta* (*rabbit cabbage*). Unfortunately, we cannot always establish the motivation for a particular name of a plant, some of them are influenced by folk etymology, as in the case of *aiir* (derived from the Turkish name *ağır*).

The study of motivational characteristics of botanical vocabulary is combined with the field of extra-linguistic semantics (mythological images, magical actions, ritual practices, symbolic images), which brings motivational models into the field of culture. Phytonyms often appear in folklore texts and manifest a special symbolic meaning in their structure, such as *widow's grass*, *hare's ears*, *Tatar potion*, *sabers*, and *vydiuk*.

In many cases, the folk-creative basis of the motivation of plant names is found outside the folklore text, since we can only guess about the existence of such a text (for instance, the origin of the names of such plants as *bozhe derevo* (the God's tree), *artemizida*, etc.).

Depending on the functional role, the same phytonym can have different meanings, e.g. *krovavnyk* is equally applicable to *yarrow* and *St. John's wort*. And *medicinal marigolds*, *yellow pitcher plants*, *iron sedum*, *Asian honeysuckle*, *marsh marigolds*, *erect foxgloves*, and *celandine* have the popular common name *zhovtets* (*buttercup*).

The cultural, historical, and ethnographic features of the Ukrainians, their traditions, and worldview have a significant influence on the semantic features of lexical folklorisms.

Key words: floronomes, Western Polissian dialect, motivational signs, nominative variability.

Вступ. Вивчення мовної особистості діалектоносія є важливим для збереження безцінного та невичерпного матеріалу минулого, який є опорою для теперішньої літературної мови. В. І. Голобородько справедливо зазначив, що «мова вмирає, коли наступне покоління втрачає розуміння значення слів» (Голобородько). Основою нашої культурної спадщини є фольклорні перекази, міфи, замовляння знахарів, легенди, вагоме місце в яких посідає ботанічна лексика. Чимало науковців докладно вивчали найменування на позначення рослин на основі фольклору, зокрема, В. В. Галайчук дослідив лексико-тематичну мікросистему «Рослини» в українських фольклорних текстах (Галайчук); С. А. Шуляк розглянула міфосвіт рослинних символів у текстах українських замовлянь (Шуляк); В. Т. Скуратівський на матеріалі дохристиянських легенд у своїй роботі «Русалії», зокрема розділі «Дерева і рослини», проаналізував на основі фольклорних сюжетів міфологічний аспект рослинного світу (Скуратівський). Дослідженням лексико-семантичної групи діалектної лексики в текстах народних пісень, записаних О. Гижею від лемків-переселенців, займався Ю. В. Грицевич (Грицевич).

Мета роботи – дослідження функціонування діалектної ботанічної лексики в переказах і легендах із Волині та Рівненщини.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань:

- визначити набір флорономенів у фольклорних текстах вказаної території;
- дослідити народнотворчу мотивацію зафіксованих назв рослин та їх семантичні особливості.

Джерелами дослідження послужили власні польові записи, здійснені експедиційним методом у с. Гірка Полонка Луцького р-ну Волинської обл., с. Зелене Вараського р-ну Рівненської обл., с. Зміїнець Луцького р-ну Волинської обл., смт. Клевань Рівненського р-ну Рівненської обл., м. Нововолинськ Володимирського р-ну Волинської обл., с. Полонка Луцького р-ну Волинської обл.

Матеріал і методи дослідження. Поставлена мета і завдання визначають необхідність використання *описового* методу спостереження над словом. Застосовується також прийом *лексикографічного* аналізу.

Результати дослідження та дискусія.

Дослідження ботанічної лексики проходить крізь призму фольклорних та біблійних сюжетів, давніх повір'їв та легенд. Вивчення мотивації і генези фітоназв є двигуном у системі народної культури, який зберігає національну індивідуальність українців. Одні й ті ж самі явища сприймаються по-різному певними групами людей, що ідентифікує їх мовну особистість.

1. **Деревій звичайний** (*Achillea millefolium* L.) – відома рослина, яка широко використовується у народній медицині: *за/жиу'л'ує /рани / за/т'агує / дл'а оч'іш/чен'їя орга/н'їзму // в'ін в'ід крово/теч'ї / ба/гато в'ід /чого / чаї з де/ре/в'їу пови/шайє ап'е/т'ім // ще йо/го /курочкам/ /качечкам да/йут'/ йак ма/лен'к'ї //* (Плн). Деревій росте на луках, по узліссях, галявинах, біля доріг по всій території України (Гродзінський 133), *рос/те по при до/роги там с'ам* (Змн). Найпоширеніше найменування – *тис'ачо/лисник* ((Омельковець 185), Гп, Змн, Злн, Плн). Рідше на позначення цієї рослини використовуються такі номени: *кри/ваўник* ((Омельковець 101), Гп, Змн), */біла /кашка* (Злн), *сол/дац'ка тра/ва* (Плн), *б'ілого/лоўник* ((Омельковець 28), Змн), *ах'і/лейя* (Плн). В основі таких іменувань лежать зовнішні ознаки рослини (біле суцвіття, будова листя і квітів) та лікувальні властивості (загоєння ран, зупинка кровотечі). За повір'ям, якщо *назби/райеш /тис'ачу лис/точк'їу дере/в'їу / то набе/рес'а /мудрост'ї і от/римайеш ну та/ку /нав'їт' ма/г'їчну /силу //* (Злн). Назва *сол/дац'ка тра/ва* має чітку народнотворчу мотивацію. За словами респондента, *тис'ачо/лисник ще нази/вайут' ах'і/лейейу ў чест' ах'і/леса //* *в'ін /має ще /назву сол/дац'ка тра/ва /може /через те що ў т'ї ча/си г/реки викорис/товували йо/го йак маз' дл'а за/гойен':а ран / йе ж ще та/кий фразеолог'їзм ах'і/лесо/ва пйа/та / ти з/найеш / в'ін озна/чайє йа/кес' сла/б/ке ўраз/ливе /м'їсце //* (Плн).

У західнополіських говірках зафіксовано ще такі номени на позначення **деревію звичайного**: *багато/тис'ачник* (Омельковець 21), *дере/винка* (Омельковець 61), *ін/душник* (Омельковець 84), */кашка* (Омельковець 90), *кро/пивец'* (Омельковець 103), */маточник* (Омельковець 122), *пол'о/ва г/речка* (Омельковець 152), *сви/н'ушник* (Омельковець 168), *серпо/ризник*

(Омельковець 169), *сто/тис'ачник* (Омельковець 180). Мотиваційними ознаками цих найменувань також є морфологічні властивості рослини, їх вплив на організм людини чи тварини та кормові властивості.

2. Календула, або нагідки лікарські (*Calendula officinalis* L.) символізує вічне здоров'я, міцний імунітет: *кожного мако/вейа ми зби/райем пу/чок обел/рег йа/киї назива/йеу'я мако/вейчик // ту/ди у/ход'ат' /р'ізні т/рави / там /м'атка / мел'іса / чорноб/риуц'і / мико/лаїчики / мак і ос'ц'а ка/лендула / во/на ту/да кла/деу'а в'ід страш/них хво/роб^н //* (Злн). Відома й легенда про цю рослину: *бу/ла іс/тор'іяа про х/лопця / у /н'ого буу х/ворий брат і /л'уди йо/му ска/зали що йе та/ка рос/лина / во/на назива/лас' ка/лендула і ос'ц'а ка/лендула / може /вил'ікувати буд' йа/ку хво/робу // в'ін йі/йі знай/шоу та /перед ним стау та/киї склад/ний /виб'ір / ро/с':ійати у/се на/с'ін':а щоб домог/ти у/с'ім /л'уд'ам а/бо /вил'ікувати б/рата / ну і в'ін /вибрау /перше // б/рат по/мер / а тої х/лопеу' стау /лікарем і ур'ату/вау ба/гато жи/м':іу //* (Плн). Нагідки лікарські застосовуються у вигляді настою, чаю, мазі: *ка/лендула допома/гайе при проб/лемах з же/лудком / пе/ч'інкою / а та/кож л'ікуйе гас/трит / /йазви //* *та/кож /можна поло/скати /рота йакш/чо йе /ранки / /пити чай йак заспо/к'їливе і сно/д'їне //* (Злн).

На Західному Поліссі зафіксовано такі найменування на позначення цієї рослини: *ног'іт/ки* ((Омельковець 131), Плн, Змн, Злн, Гп), *ногот/к'і*, ((Омельковець 131), Змн), *г/нитуки* (Гп), *баку/неу'* (Омельковець 22), *гвозд/ки* (Омельковець 48), */жоута к/в'ітка* (Омельковець 73), */жоуте смирд'у/х'е* (Омельковець 73), *ка/лачики* (Омельковець 86), *ко/т'ач'і/лапки* (Омельковець 100), *к/рок'іс* (Омельковець 102), *ма/гетки* (Омельковець 118), *марга/ритки* (Омельковець 120), *па/зурчик'е* (Омельковець 138), *по/мочник /жоутиї* (Омельковець 153), *сер/дечник* (Омельковець 169), *сток/рутки* (Омельковець 180), *т'ім'і/пани* (Омельковець 185), */йаг'ідки* (Омельковець 202). Така кількість назв засвідчує той факт, що ця рослина добре відома волинянам і її широко використовують з різною метою, зокрема лікувальною. Більшість найменувань прямомотивовані.

3. Полин гіркий (*Artemisia absinthium* L.) – багаторічна трав'яниста рослина, яка в народі іменується *у/довина тра/ва* (Плн). Такий фітономен мотивований смаковими властивостями рослини – гіркий смак, який можна порівняти з гіркою долею вдови. За свідченням респондентів, *бу/ла та/ка чак/лунка / во/на ва/рила /з'іл':а / жи/ла в се/л'і і воло/д'іла маг'і/йейу / йі/йі у/с'і бо/йалис'а / у/ва/жали /в'ід'мойу //* *дур/ні /л'уди у/били йі/йі чоло/в'іка / щоб помс/титис'а йї //* *то/д'і чак/лунка зва/рила /з'іл':а з по/лину та у/с'іх отру/йіла //* *а по/лин з тих н'ір проз/вали удо/винойу тра/войу //* (Плн).

У західнополіських говірках **полин гіркий** має ще й такі назви: *арте/м'із'іда* (Омельковець 20), *бил'ник* ((Омельковець 26), Клв), *по/лин'* (Плн, Клв), *чор/нобил'ник* ((Омельковець 198), Клв), */боже /деревко* (Омельковець 30), */в'інич':а* (Омельковець 43), */дикий /переу'* (Омельковець 64), *чор/нобил'* (Омельковець 198).

Серед календарно-обрядових традицій можна виокремити освячення полину на Святу Трійцю: *йа /помн'у ко/ли йа бу/й ще ма/лиї / мо/йа /баба /брала пу/чок по/лин'і і хо/дила до /церкви на т/р'їц'у і с'в'а/тила йо/го / /пот'ім во/на при/ходила до/дому / за/сушувала йо/го і збер'ї/гала / вики/дати йо/го не /можна бу/ло // а ўже ко/ли ми переї/ж':али до но/вої /хати / во/на б/рала тої пу/чок по/лин'і / п'їд/пал'увала йо/го і хо/дила об/кур'увала ку/ти /хати і ше/п'їла со/б'ї п'їд н'їс / промо/їл'ала / од г'їр/кої /дол'ї ўбере/жи / не/чистого не п'їдпус/ти //* (Гп). За давніми традиціями, полин носили на хресті у перший день Святої Трійці, щоб відлякувати русалок. Трава для хрещених дуже пахуча, а для нехрещених – смердюча (Воропай 106).

Травники використовують **полин гіркий** як знеболювальний, протизапальний препарат (Гродзінський 360), а також *ко/ли з /вухами проб/лема / то ро/били /напар з по/лину / і шчо/б не ўди/хати ту /пару / закри/вали н'їс / закри/вали ўсе / і йак ру/кою зн'а/ло // а/ле з ним т/реба /дуже обе/режно обраш/чатис'а бо л'у/дина /п'їсл'а ве/ликої /дози йак з у/ма с/ходить' //* (Плн), спостерігається наростання явищ збудження з наступним пригніченням (Гродзінський 360).

4. **Лепеха звичайна** (*Acorus calamus* L.) вважається священною рослиною, якою застеляють підлогу на Святу Трійцю: *йаки/чо почи/нати з /даўн'їх ча/с'їў / /саме з ле/генд / од/на з те/ор'її / шчо /саме ко/ли і/сус ўї/їж:аў ў йеруса/лим / йо/му до/рогу сте/лили ле/пехо/у / бо ўже то/д'ї /л'уди з/нали про ї/її /ц'їл'уш'ї ўлас/тивост'ї // заз/вичаї на с'в'а/ту т/р'їц'у зби/райут' ле/пеху с'в'їжу / зр'їзайут' ї/її так / шчо/б стеб/ло бу/ло найб'їл'ш г/рубим / /їнод'ї /нав'їт' /бачиў наполо/вину розр'їзайут' / ўздоўж стеб/ла / шчо/б в'їдк'рити /наўп'їл лис/ток і шчо/б о/цеї аро/мат на/поўн'уваў ўс'у /хату //* (Нв). Серед цілющих властивостей лепехи головну роль відіграє її запах: *аро/мати ле/пехи до/вол'ї непо/ган'ї / /майут' анти/сеп/тичн'ї ўлас/тивост'ї шчо спри/їає знеза/ражен'у по/в'їтр'а //* (Нв). Зафіксована й легенда про цю рослину: *Ко/ли і/сус ў/ходиў у йеруса/лим то йо/му до/рогу сте/лили /пеўними рос/линами / /їїхаў /в'їн на верб'їл'уд'ї і сте/лили до/рогу / а та рос/лина то йе ле/пеха / бо в'їн йак уо/соблен'а /сина /бога / /чисте ство/р'їн'а / то/му в'їн не маў бруд/нитис'а ў зем'ї і пи/л'уц'ї // і на св'а/та вес'но/у ми викорис/товуємо /саме ле/пеху йак /символ чисто/ти і б/лиз'кост'ї до /бога //* (Нв).

На Західному Поліссі **лепеху звичайну** називають */лепехом* ((Омельковець 109), Злн), *а/їїром* ((Омельковець 17), Змн, Нв), *та/тарс'ким /зіл':ам* (Змн, Гп), *а/їїром бо/лот'аним* (Омельковець 17), */бабками пах'н'ушчими* (Омельковець 21), */лепехом справед/ливим* (Омельковець 110), */луковице/у* (Омельковець 116), *па/ничами* (Омельковець 138), *ри/зухойу* (Омельковець 160), *шабел'ками* (Омельковець 199). В основі мотивації назви *та/тарс'ке /зіл':а* – розповідь про те, що */п'їсл'а на/вали та/тар поїа/вилас' у р'їч/ках о/ц'а ле/пеха* (Змн) (Свірса 88).

5. **Мак дикий** (*Papaver rhoeas* L.) славиться своїми лікувальними властивостями, а також згадується у фольклорних сюжетах та народних повір'ях.

На Західному Поліссі з насіння маку виготовляють снодійний засіб: /маков'і /зерна ми зали/вали ок/ропом / нас/тойували / осту/жали / а /пот'ім про/ц'іджували і /пили цей /нап'їй як сно/д'їйне/ а/ле добаў/л'али ту/ди /наст'їй з /меду а/бо моло/ка // (Нв), тому що мак заспокійливо діє на центральну нервову систему, має легкі снодійні й болетамувальні властивості (Гродзінський 260).

Побутує й легенда про макове молочко: ко/лис' коро/л'їу по/їли /напойем з /макового моло/ка / з ме/дичної /точки /зору /маков'і /зерна /майут' нарко/тичну /д'їю на л'у/дину / то ма/бут' /саме то/му коро/л'ї /пили їйх /перед с/мерт'у шчо/б по/легшити со/б'ї шл'ах // (Нв).

Мак вважається одним із найкращих оберегів від нечистої сили. За народним повір'ям, коробка з насінням маку відганяє злий сон: ко/ли ба/бус'ї не с/тало мо/їа /мама /дуже суму/вала і /кожну н'їч їй с/нилас' /мати / це /дуже їй/ї л'а/кало / пам'їа/тайу з ди/тинства во/на п/лакала /кожний /веч'ір і /дек'їл'ка /рок'їу во/на /маїже не с/пала // од/ного дн'а во/на ўже та/ка за/мучена бу/ла / п'їшла до /церкви / їй од/на /л'їтн'а /ж'їнка ска/зала пок/ласти п'їд по/лдушку з/найеш шо / ко/робочку /мака // во/на так і зро/била і це допомог/ло // (Злн).

У західнополіських говірках зафіксовано й такі номени на позначення цієї рослини: бле/кота (Омельковець 29), /вид'ук (Омельковець 42), /кук'їл' (Омельковець 104), ме/д'ух (Омельковець 123), ска/кун (Омельковець 172), чер/воний мак (Омельковець 196), само/сїйник (Злн), дур/ман:ик ((Омельковець 69), Нв). Назва дур/ман:ик пов'язана зі снодійною дією **маку дикого**, само/сїйник – зі способом поширення насіння.

6. **Ялівець звичайний** (*Juniperus communis* L.) – вічнозелена хвойна рослина, невелике дерево або високий кущ. У західнополіських говірках **ялівець звичайний** називають мож:е/в'ел'ник ((Омельковець 125) Змн, Плн, Нв), йалоў/ник (Омельковець 203), йалоў/н'їк (Омельковець 203), йалоў/чик (Омельковець 203), йа/лина ((Омельковець 202), Змн, Плн, Нв). Житель м. Нововолинськ поділився такою інформацією: у ди/тинств'ї ко/ли їа буў ма/лен'киї мо/їа ба/бус'а розк/ладувала ў /р'їзн'ї кут/ки к'їм/нати по /г'їлоц'ї с/в'їжоз/р'їзаної йа/лини і ка/зала що так с/пати /буде к'репше і з/гадувала хрести/їанс'ку ле/генду про пос/ланц'а і/л'у я/киї зас/нуў п'їд цим /деревом // (Нв).

Також йа/лину використовують для запалювання вогню: в'їн /дуже /гарно го/рит' / що їе до/вол'ї ко/риснойу /р'їч'у ў госпо/дарств'ї // /суше/ч'ї йа/лини /можна викорис/товувати як при/родн'їй с'їр/ник / во/ни спа/лахуїут' п/росто ми/т'ево і да/їут' /гарний жар / а/ле не /можна роз/пал'увати /ними /печ'ї / ўсе во/но зби/райец'а і ви /можете /нав'їм' отру/їїтис'а // (Нв).

7. **Конвалія травнева** (*Convallaria majalis* L.) – рослина неймовірної краси. На Західному Поліссі вона іменується так: /зайач'ї /вушка (Змн),

бу/тончики ((Омельковець 38), Змн, Плн, Гп), /ландиш ((Омельковець 107), Змн, Плн, Гп, Клв, Нв), ма/йїука ((Омельковець 118), Змн), /воўча куку/рузка (Плн), мо/ло/дил'ник (Омельковець 126), сер/дечник (Омельковець 169). Існує багато легенд щодо її виникнення. Респондент із с. Зміїнець розповів таку, де згадує цю рослину, називаючи її кон/вал'їя: даў/ним даў/но жи/ла од/на зла чак/лунка йа/ка чару/вала /з'їл':а і тим /самим вс'ї б'їду/вали /з'в'їр'ї і /л'уди // н'їх/то не на/важуваўс'а йї за/важат' і знайш/лис'а /т'їки заїц'ї / ма/лен'к'ї та/к'ї заїц'ї / йа/к'ї /вир'їшили зїїсти все що в /нейї було /ўс'ї за/паси / тим /самим не /дати йї чаклу/ват' // /в'їд'ма це проз/нала і ў/била / перетво/рила ўс'їх /заїц'їў на кон/вал'її за/лишиўши /т'їки /вуха в'їд них // з тих п'їр /кажут' / що хто /вип'їе в'їдвар з кон/вал'їїў / тої от/римає надзви/чайно хо/робре /серце / йак у цих ма/лен'ких з'в'їр'їў // (Злн).

Інша легенда оповідає, що конвалія з'явилася зі сліз цариці. «Жила царівна славна, яка дуже покохала принца. А у тому Волинському краї дівчина, немов русалка, мандрувала полями та лісами і чарувала всіх своїм голосом. Принц насолоджувався її співом і сам не помітив як закохався. Якось цариця почула спів дівчини і пішла на його мелодію. Там вона побачила, що царевич цілує співачку, затужила й заплакала. Де сльози капали, конвалії білосніжні виростили» (Семенюк 37–38).

У народній медицині настій із цієї рослини використовують як протизапальний, серцево-судинний, а також снодійний препарат: /має позитивний ўплиў при сер/дечн'її недос/таточност'ї / т'ї /сам'ї нас/тойечк'ї /можна викорис/товуват' дл'а л'їку/ван':а глаз / проми/ват' йїх / ну за/пален':а слизо/войї / ще та/кож викорис/товує/ут' при бел:он':їц'ї // (Нв).

Проте настій із **конвалії травневої** має ще й побічну дію: при велик'їй /доз'ї йакш/чо ба/гато /н'ухат' кон/вал'її / то /може по/з'їршитис'а /самопочу/т':а / ўсе л'е/карство ўсе йад / або та/кож йакш/чо с/тавити от у /себе ў к'їм/нат'ї / с/тавити кон/вал'її ў /вазочку з во/дойу / то /вода та/кож на/питуєц':я з /нейї речо/вин /н'їсла йа/ких з ц'ї/їейу во/дойу т'їреба /бути /дуже обе/режним / ў н'ї/їакому /випадку не да/ват' /д'їт'ам /йакос' контакту/ват' // (Нв).

8. Конюшина повзуча або біла (*Trifolium repens* L.) – трилиста рослина, рідше чотирилиста, яка вважається зеленим талісманом на удачу: йакш/чо знай/ти чо/тири/лисну кон'у/шину то на удачу / йї/її знай/ти /дуже /важко / це му/тац'їа / во/на од/на на м'їл'їон тр'о/лисних // заз/вичай йа за/сушуйу у к'нижц'ї та но/шу при сол/б'ї йак обе/рег або йїм // та/кож чо/тири/лисник т'їреба знай/ти само/му бо йакш/чо ку/пити то удач'ї не /буде // од/ного дн'а йа знай/шоў /нав'їт' шес/ти/лисний /клевер / йа бере/жу йо/го йак з'ї/ниц'у /ока // (Клв). Завдяки формі листя, конюшина є символом кохання: лис/точки /клевера на/гадує/ут' /серце / то/му йакш/чо знай/шоў / то н'ї/коли не /будеш са/мотн'їм // (Клв).

На Західному Поліссі чотири/лисник вішають над дверима від нечистих духів: ў/їдома ў нас ви/сит' над двер'їми /зайача ка/пуста / во/на обер'ї/гає в'їд з/лого / /тоб'їто дл'а без/пеки // (Нв).

У західнополіських говірках зафіксовано й такі номени на позначення конюшини повзучої або білої: *к'левер* ((Омельковець 92), Нв, Клв, Плн, Гп), *зайача ка'пуста* (Нв), *чотири'лисник* (Нв, Клв, Плн), *тр'о'лисник* (Нв, Клв, Плн), *б'іла кашка* ((Омельковець 91) Плн), *го'р'ішина* (Омельковець 54), *го'р'ішки* (Омельковець 54), *д'атлина* (Омельковець 70), *йетил'* (Омельковець 70), *кис'лички* (Омельковець 91), *л'у'церна* (Омельковець 116), *смок'тушка* (Омельковець 174), *йатилин'* (Омельковець 204). Мотиваційними ознаками таких найменувань є колір квітів і форма листя рослини. Фітономени *зайача ка'пуста* та *кис'лички* утворилися тому, що *на волин'ї здаўна за'ведено на зиму консерву'вати / к'васити ка'пусту / і на смак ц'я зайача ка'пуста / тоб'то чо'тири'лисник / буде мати кис'линку / що майже так само йак к'вашена ка'пуста на смак //* (Нв).

Назви рослин можна віднести до конкретних груп за такими мотиваційними моделями:

а) назва рослини мотивована її формальними зовнішніми ознаками: *бутончики, ягідки, горішина, самосійник* тощо. Формальні ознаки можуть бути різними: *аір болотний*, тому що росте на болоті; *маївка* через те, що починає цвісти у травні; *білоголовник, жовта квітка, біла кашка, червоний мак* – вказівка на колір квітів;

б) найменування із зоонімним компонентом: *свинюшник, котячі лапки, заячі вуха* тощо;

в) назви із етніонімним складником: *татарник, татарське зілля*;

г) номени із складником, що характеризує людину (ознаки, властивості): *дикий перець, лепех справедливий*;

д) найменування із урахуванням фітотерапевтичних особливостей: *солдатська трава, сердечник*;

е) із вказівкою у назві на отруйність рослини: *дурманник, вовча кукурузка*;

є) із числовим компонентом, пов'язаним із формальною ознакою чи з магією числа: *чотири'лисник, тисячолисник, стокрутки*;

ж) із використанням складника з міфологічним значенням: *боже дерево, артемізіда*.

У багатьох випадках одну рослину (тільки за назвою) не можна віднести до конкретної групи. Наприклад, *вовча кукурузка* на позначення *конвалії травневої* – рослина отруйна. Це відображається у складникові 'вовча': *вовк* – це хижа тварина, яка символізує жорстокість. Водночас суцвіття рослини нагадує "кукурузку", тобто її назва мотивована і формальною ознакою. Вузькорегіональна специфіка, відображена у назвах, може спричиняти й до підміни денотата. Наприклад, *кровоавником* (від властивості спиняти кровотечу) в одних місцевостях називають *деревій звичайний*, а в інших – *звіробій звичайний*. Назву *жовтець* мають такі рослини: *нагідки лікарські, глечики жовті, дивина залізнякавидна, жовтець азійський, калюжниця болотна, перстач прямостоячий, чистотіл великий*.

Внутрішня форма багатьох назв простежується досить виразно, як це бачимо при з'ясуванні мотивації таких фітономенів: *маївка, молодильник, нехворощ, віниччя, серпоризник, дурманник, заяча капуста* тощо. На жаль, встановити мотивацію тієї чи іншої назви рослини можемо не завжди, і тому декотрі навіть зазнають впливу народної етимології, як от: *аїр*.

Висновки і перспективи дослідження. Вивчення мови фольклору необхідне для розв'язання низки проблем традиційної культури народу: збереження духовної спадщини, а саме обрядів, повір'їв, міфологічних уявлень. Зі словесною компонентою (легенди, перекази, замовляння) тісно пов'язані лінгвістичні дослідження мотиваційної продуктивності лексичних груп або семантичних полів.

Дослідження фітономена як одиниці культури надає можливість спиратися на великий пласт фольклорних та етнографічних джерел. Варіативність використання рослин в обрядових практиках і їх згадування у фольклорних мотивах визначають багатство цієї лексико-семантичної групи.

Список умовних скорочень назв населених пунктів

Гп – с. Гірка Полонка Луцького р-ну Волинської обл.

Злн – с. Зелене Вараського р-ну Рівненської обл.

Змн – с. Зміїнець Луцького р-ну Волинської обл.

Клв – смт. Клевань Рівненського р-ну Рівненської обл.

Нв – м. Нововолинськ Володимирського р-ну Волинської обл.

Плн – с. Полонка Луцького р-ну Волинської обл.

Список використаної літератури

- Воропай, Олекса. *Звичай нашого народу: Етнографічний нарис*. Мюнхен: Українське видавництво, 1958.
- Голобородько, Василь. *Летюче віконце*. Київ. Видавництво «Український письменник». 2005.
- Грицевич, Юрій. Лемківська лексика у фольклорних записах Ореста Гижі. *Лінгвостилістичні студії*, вип. 10, 2019, с. 29–44. <https://doi.org/10.29038/2413-0923-2019-10-29-44>
- Лікарські рослини: Енциклопедичний довідник, за ред. А. Гродзінського. Київ: Видавництво «Українська Енциклопедія» імені М. П. Бажана; Український виробничо-комерційний центр «Олімп», 1992.
- Омельковець, Руслана. Словник ботанічної лексики західнополіських говірок. Луцьк, 2016.
- Свірса, Діана. «Найменування рослин-оберегів у фольклорі Західного Полісся». *Scripta tapent: Молодіжний науковий вісник факультету філології та журналістики*, вип. 10, 2023, с. 83–9.
- Семенюк, Анатолій. *Легенди Ковеля: Бувальщини, народні перекази*. Луцьк: Надстир'я, 2009.
- Скуратівський, Василь. *Русалії*. Київ: Довіра, 1996.
- Шуляк, Світлана. Міфосвіт рослинних символів у текстах українських замовлянь. *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*, вип. 9, 2013, с. 643–9.

References

- Voropai, Oleksa. *Zvychai nashoho narodu: Etnohrafichnyi narys*. Miunkhen: Ukrainske vydavnytstvo, 1958.
- Holoborodko, Vasyl. *Letiuche vikontse*. Kyiv. Vydavnytstvo "Ukrainskyi pysmennyk". 2005.
- Hrytsevych, Yurii. "Lexical Units of Lemky Dialect in the Folklore Records of Orest Hyzha." *Linguostylistic Studies*, iss. 10, 2019, pp. 29–44. doi.org/10.29038/2413-0923-2019-10-29-44
- Likarski roslyny: Entsyklopedychnyi dovidnyk*, edited by A. Hrodzinskoho. Kyiv: Vydavnytstvo "Ukrainska Entsyklopediia" imeni M. P. Bazhana; Ukrainskyi vyrobnycho-komertsiinyi tsentr «Olimp», 1992.
- Omelkovets, Ruslana. *Slovnyk botanichnoi leksyky zakhidnopoliskykh hovirok*. Lutsk, 2016.
- Svirska, Diana. "Naimenuvannia roslyn-oberehiv u folklori Zakhidnoho Polissia." *Scripta manent: Molodizhnyi naukovyi visnyk fakultetu filolohii ta zhurnalistyky*, iss. 10, 2023, pp. 83–9.
- Semeniuk, Anatolii. *Lehendy Kovelii: Buvalshchyny, narodni perekazy*. Lutsk: Nadstyria, 2009.
- Skurativskyi, Vasyl. *Rusalii*. Kyiv: Dovira, 1996.
- Shulyak, Svitlana. "The mythoworld of flora symbols in the text of Ukrainian exorcisms. Philological Studies." *Scientific bulletin of Kryvyi Rih State Pedagogical University*, iss. 9, 2013, pp. 643–9.

Стаття надійшла до редколегії 17.09.2023